

Výsledky výskumného projektu Výskum katalógov historických knižníc ako fenoménu kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov

Eva Augustínová

Abstract: The project significantly ensures the preservation, interpretation and demonstration of the possibilities of using the written cultural heritage collected in memory institutions in Slovakia and creates an archive of the most important information and document values on the history of libraries in Slovakia. On the base of resources research we were successful in documenting 4574 libraries (respectively information on their catalogs) which operated in Slovakia since the early 12th century to 1918, of which 2376 confirming the existence of a catalog of the historical library giving description of the document – catalog, current location, the number of registered titles, literature that has so far given catalogs or libraries, on the other (2198), stating the basic information about the library, the possible existence of a catalog and secondary information that in the context of other studies and interactive cooperation with experts and amateurs will be mediated through an open information database publicly available on the Internet space.

Keywords: historical libraries, catalogs, research

Abstrakt:

Projekt významným spôsobom zabezpečil zachovanie, interpretáciu a poukázanie na možnosti využívania písomného kultúrneho dedičstva zhromaždeného v pamäťových inštitúciách na Slovensku a vytvoril archív najdôležitejších informačných a dokumentových hodnôt k dejinám knižníc na Slovensku. Na základe pramenného výskumu sa podarilo zdokumentovať 4574 knižníc (resp. informácií o ich katalógoch), ktoré pôsobili na území Slovenska od začiatku 12. storočia do roku 1918, z toho 2376 s potvrdením existencie katalógu historickej knižnice s uvedením popisu dokumentu – katalógu, miesto jeho súčasného uloženia, počtu evidovaných titulov, literatúre, ktorá sa doposiaľ venovala katalógom alebo knižnici, u ostatných (2198) s uvedením základných informácií o knižnici, možnej existencii katalógu a sekundárnymi informáciami, ktoré v rámci ďalších výskumov i interaktívnej spolupráce s odborníkmi i laikmi bude sprostredkované cez otvorenú informačnú databázu verejne dostupnú v internetovom priestore.

Kľúčové slová: historické knižnice, katalógy, výskum

Historické knižnice tvoria neoddeliteľnú a základnú súčasť kultúrneho dedičstva na Slovensku a ich výskumom sme výraznou mierou prispeli k znalostiam a poznaniu o intelektuálnej, kultúrnej, spoločenskej a výchovno-vzdelávacej úrovni Slovenska a Slovákov a ich vklade do európskeho kultúrneho dedičstva. Projekt bol zameraný na primárnu heuristiku a základný výskum v oblasti získavania informácií a pramenných dokumentov katalógov historických knižníc na Slovensku od 13. storočia do roku 1918 a na základe nášho výskumu sme počiatky dejín knižníc v tomto zmysle posunuli až na začiatok 12. storočia.

V rámci projektu boli riešené štyri vecné etapy:

1. Analýza stavu výskumu a prieskum primárnych a sekundárnych zdrojov ku problematike historických knižničných fondov a ich katalógov, syntetizujúce informácie o stave poznania

problematiky na Slovensku a v zahraničí - v rámci tejto etapy sme vykonávali prieskum v oblasti sekundárnej literatúry. Na Slovensku viac ako polstoročia nevyšla žiadna komplexnejšia práca, ktorá by zaznamenávala vývoj knižníc. Problematike sa venovalo prevažne parciálne, a konkrétne výskumu súpisov a katalógov knižníc sa venovali najmä maďarskí vedci, v niektorých prípadoch za individuálnej účasti slovenských vedeckých pracovníkov. V rámci tejto etapy sme pripravili bibliografiu odborných a vedeckých prác k téme, ktorá je dostupná na stránke prezentujúcej databázu katalógov historických knižníc. Súpis obsahuje bibliografický popis sekundárneho dokumentu, signatúru knižnice, kde sa daný dokument nachádza a predmetové heslo, pre vhodné extrahovanie relevantných informácií v korpuse viac ako 2000 záznamov, ktoré sme popisovali de visu a použili v ďalších etapách. Tento súpis – bibliografia odborných a vedeckých štúdií, článkov, súpisov a bibliografií nám slúžila ako sekundárny materiál pre tvorbu databázy a ako primárny pri príprave štúdií, vznikajúcich v rámci projektu. Časť tejto literatúry je už zakomponovaná do samotných záznamov o katalógoch historických knižníc. Súbor sekundárnej literatúry bude postupne dopĺňovaný v rámci ďalších výskumov a pri tvorbe parciálnych a syntetických prác, ktorých podkladom bude práve výskum v tomto projekte.

2. Príprava databázy a metodiky tvorby záznamov o katalógoch historických knižníc - táto etapa patrila medzi nosné vecné fázy, kde sme museli správne zadefinovať jednotlivé momenty, ktoré si bude nutné všímať pri spracovaní katalógov historických knižníc. Vytvorili sme formulár, kde sme sa sústredili najmä na samotný bibliografický popis katalógu, zistenie typu katalógu, jeho obsahu a veľkosti (počet zväzkov a titulov), tak, aby všetky tieto údaje boli vyhľadávateľné v danej databáze. Štruktúra dát je zobrazená pri každom zázname v databáze.

3. Heuristika, spracovanie a digitalizácia pramenných dokumentov – katalógov historických knižníc na Slovensku a v zahraničí - ťažiskovou a najnáročnejšou bola samotná heuristika a spracovanie záznamov. Pramenná heuristika bola vykonávaná vo fondoch pamäťových inštitúcií na Slovensku a v zahraničí, a to najmä v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, Lyceálnej knižnici v Bratislave, Univerzitnej knižnici v Bratislave a viacerých regionálnych štátnych archívoch, ale taktiež v Maďarskej národnej knižnici, Maďarskom národnom archíve a v Univerzitnej knižnici v Budapešti. Heuristika bola vykonávaná tiež z korpusu odbornej literatúry zaregistrovanej v prvej etape. Pri našom výskume sme objavili vzácny rukopis, predpokladáme, že ide o rukopis historika dejín knižnej kultúry, Borisa Bálena, katalóg historických knižníc na Slovensku, ktorý obsahuje informácie o takmer 1000 katalógoch historických knižníc. Druhým dôležitým materiálom boli súpisy knižníc, ktoré v rámci svojej činnosti zostavovala Štátna rada pre múzeá a knižnice v Uhorsku. V neposlednom rade najnovšie výskumy kolegov vedcov z Maďarska, ktorí niektoré súpisy, katalógy už publikovali. Jedinú časť, ktorú v súčasnosti považujeme za nie úplne splnenú je digitalizácia samotných katalógov, ktoré sa podarilo pripraviť len vo veľmi malej miere z viacerých objektívnych dôvodov. Napriek tomu sa však aj naďalej budeme snažiť rokovať s inštitúciami o sprístupnení digitálnych kópií dokumentov.

4. analýza stavu výskumu a prieskum primárnych a sekundárnych zdrojov ku problematike historických knižničných fondov a ich katalógov, syntetizujúce informácie o stave poznania problematiky na Slovensku a v zahraničí - napriek tomu, že sme predpokladali, že táto fáza bude prebiehať najmä v závere projektu, už v druhej polovici časového obdobia sa nám podarilo prezentovať na konferenciách i na stránkach vedeckých a odborných časopisov parciálne výsledky výskumu. Za mimoriadne pokladáme výsledky prezentované vo vedeckej kolektívnej monografii *Historické knižnice na Slovensku do roku 1918*. Za zásadnú kapitolu v tejto monografii považujeme najmä úvodnú kapitolu, a to typológiu knižníc na Slovensku. V rámci výskumu katalógov historických knižníc na Slovensku sa nám podarilo získať údaje o 4574 knižniciach (resp. informácií o ich katalógoch), a preto sme pokladali za dôležité, aby sme v rámci systemizácie informácií o nich vytvorili ich typológiu, ktorá by umožnila ich prehľadnosť a možnosť triedenia informácií podľa ich vlastníkov. V rámci databázy sú podľa tejto typológie definované aj jej jednotlivé kolekcie. Ako príklad pre vzorovú ucelenú štúdiu o typoch knižníc môžeme uviesť štúdiu o ľudových knižniciach, ktorých počiatkové aktivity ohľadom ich vzniku na území Slovenska začali v 30. rokoch 19. storočia. Medzi významné momenty patrí výskum knižnice spolku slovenských žien Živena, ktorý bol vysoko hodnotený predsedníčkou spolku Živena, bývalou poslankyňou NR SR a súčasťou predsedníčky mimovládnej organizácie Via cultura p. Magdou Vášáryovou, kde aj na základe nášho výskumu sa začalo s rekonštrukciou a úpravou priestorov tejto vzácnej knižnice. V rámci prezentácie nášho výskumu medzi študentami, sme podnietili ich záujem o témy dejín knižníc na Slovensku a títo študenti si v rámci záverečných prác zvolili a následne úspešne obhájili, resp. v tomto roku budú obhajovať nasledujúce práce: Súčasný stav výskumu historických knižníc na Slovensku, Typológia historických knižníc, Reprezentatívne historické knižnice Slovenska, Historické knižnice v Bardejove, Historické knižnice Liptova, Súčasný stav, trendy a budúcnosť knižnej kultúry, Dejiny knižníc v Martine, Dejiny knižníc regiónu Kysuce, Historické knižnice Spišského regiónu, Možnosti prezentácie historických knižničných fondov a dokumentov, Historické knižnice Trnavy a okolia, Historické knižnice Horného Považia, Osobné a inštitucionálne historické knižnice ako súčasť Lyceálnej knižnice v Kežmarku a Historické školské knižnice v Banskej Bystrici.

Najvýznamnejšie výsledky projektu

Sumár najvýznamnejších výsledkov výskumu v rámci projektu:

1. Objavenie rukopisu k dejinám knižníc pracovne nazývaného Katalógy historických knižníc
2. Databáza Katalógy historických knižníc
3. Bibliografia k dejinám knižníc na Slovensku
4. Vedecká kolektívna monografia Historické knižnice na Slovensku do roku 1918
5. Odborné a vedecké štúdie k dejinám knižníc na Slovensku
6. Podnietenie ďalšieho výskumu a rekonštrukcií historických knižníc

Prezentované výsledky nepokladáme za uzavretú kapitolu, ale v rámci vedecko-výskumnej činnosti na Fakulte humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline budeme naďalej pracovať na ich dopĺňaní a následnej syntetizujúcej práci zo získaných výsledkov. V tomto roku pripravíme odbornú prácu prezentujúcu prepisy vzácných katalógov cirkevných, školských,

osobných knižníc pod názvom Pramenné dokumenty k dejinám knižníc na Slovensku, kde predpokladáme vznik edície, ktorá by publikovala výnimočné dokumenty k dejinám kultúrneho dedičstva na Slovensku.

Zhodnotenie vedeckých cieľov projektu

Projekt významným spôsobom zabezpečil zachovanie, interpretáciu a poukázanie na možnosti využívania písomného kultúrneho dedičstva zhromaždeného v pamäťových inštitúciách na Slovensku a vytvoril archív najdôležitejších informačných a dokumentových hodnôt k dejinám knižníc na Slovensku. Na základe pramenného výskumu sa podarilo zdokumentovať 4574 knižníc (resp. informácií o ich katalógoch), ktoré pôsobili na území Slovenska od začiatku 12. storočia do roku 1918, z toho 2376 s potvrdením existencie katalógu historickej knižnice s uvedením popisu dokumentu – katalógu, miesto jeho súčasného uloženia, počtu evidovaných titulov, literatúre, ktorá sa doposiaľ venovala katalógom alebo knižnici, u ostatných (2198) s uvedením základných informácií o knižnici, možnej existencii katalógu a sekundárnymi informáciami, ktoré v rámci ďalších výskumov i interaktívnej spolupráce s odborníkmi i laikmi bude sprostredkované cez otvorenú informačnú databázu verejne dostupnú v internetovom priestore.

Najdôležitejším vedeckým výsledkom projektu je verejne dostupná informačná databáza Katalógy historických knižníc (dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>). Databáza obsahuje nasledovné údaje o jednotlivých knižniciach, resp. o ich katalógoch: rok vydania katalógu, resp. založenia knižnice, názov inštitúcie, ktorej katalóg je v databáze identifikovaný, popis katalógu, počet zväzkov a titulov identifikovaných v katalógu, obsah fondu knižnice, miesto uloženia katalógu, sekundárnu literatúru ku katalógu, resp. ku knižnici a predmetové heslo. Databáza v súčasnosti podáva informácie o 4574 knižniciach, resp. katalógoch osobných, cirkevných, školských, spolkových, ľudových knižníc a knižníc úradov, miest a žúp od začiatku 12. storočia do roku 1918. Tým, že databáza bude verejne dostupná očakávame dopĺňanie údajov (na základe formulára dostupného na webovej stránke databázy), z radov odbornej aj laickej verejnosti, ktoré pomôžu skompletizovať informácie o takom fenoméne, ako sú historické knižnice.

Využitelnosť získaných výsledkov v aplikovanom výskume a v praxi

Prípravou databázy sme otvorili a poskytli široký bádateľský a komunikačný priestor pre domácich a zahraničných odborníkov, kde bude možné spoločne a koordinovane pristupovať k vytvoreniu mapy výskytu slovacikálnych, slovenských historických knižničných zbierok a fondov. Trojročný výskum v pamäťových inštitúciách umožnil získať množstvo materiálu k dejinám knižníc na Slovensku, ktorý prispeje k prehĺbeniu a rozšíreniu nášho poznania pri ďalšom spracovávaní dejín knižníc. Poznanie fondov bude mať všeobecný kultúrno-spoločenský prínos a ich interdisciplinárny charakter bude mať prínos nielen z hľadiska histórie, ale aj iných vedných odborov. Praktické využitie sa predpokladá vo všeobecnej histórii, ale aj kultúrnom dejepise a v regionálnej histórii. Historické knižnice sú úzko zviazané s miestom svojho pôvodu a priamo súvisia s kultúrnou identitou. Poskytnutý široký diapazón informácií o knižniciach zo všetkých regiónov Slovenska vedie k tvorbe syntetických štúdií, z nich niektoré už boli prezentované na odborných a vedeckých

konferenciách a seminároch (Bratislava, Komárno, Prešov a i. - bližšie pozri zoznam publikovaných prác).

Využitelnosť projektu je taktiež aj v rámci pedagogicko-výchovného momentu, pretože sme poskytli a naďalej budeme poskytovať študentom obraz výskumu a priestor na výskum slovacikálneho kultúrneho dedičstva, čiže budú mať možnosť sa priamo zapojiť do jednotlivých fáz procesu prezentovaného výskumu. Od začiatku riešenia projektu sa nám podarilo kvalitatívne a kvantitatívne zvýšiť počet záverečných prác, ktoré sa venovali výskumu knižnej kultúry na Slovensku a práve na základe informácií z databázy pripravili niekoľko významných syntetických bakalárskych a diplomových prác práve z regiónov, z ktorých študenti pochádzali. Významné sa ukázalo prepojenie starších riešiteľov s mladšími kolegami, vrátane doktorandov, ich podiel na riešení projektu o. i. sledovali nielen otázku perspektívneho personálneho rozvoja pracoviska, ale starší kolegovia odovzdávali svoje skúsenosti v oblasti pramenného výskumu a podnietili mladších kolegov v rozširovaní si vedomostí v oblasti kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov. Takisto dôležité bolo interdisciplinárne zloženie riešiteľského kolektívu, kde sa nám práve kvôli tomuto podarilo predstaviť nielen publikované výstupy, ale priniesť aj sofistikovaný priestor pre prezentáciu výsledkov - databázu katalógov historických knižníc.